

Зайцева Т. А.,

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

ВІДАНТРОПОНІМНІ НАЗВИ В ГІДРОНІМІЇ БУЗЬКО-ИНГУЛЬСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ

У статті розглянуто гідроніми Бузько-Ингульського межиріччя, базовою основою яких є антропонімії матеріал. Здійснено спробу етимологічного аналізу гідронімів із залученням сучасних прізвищ регіону.

Ключові слова: гідронім, антропонім, топонім, ойконім, прізвище.

В статье рассмотрены гидронимы Бузько-Ингульского междуречья, базовой основой которых является антропонимический материал. Осуществлена попытка этимологического анализа гидронимов с привлечением современных фамилий региона.

Ключевые слова: гидроним, антропоним, топоним, ойконим, фамилия.

In the article considered hydronyms of Bug-Ingul area, the anthroponymic material of which is the base of derivation. We made an attempt of etymological analyse of hydronyms, using modern surnames of region.

Key words: hydronym, anthroponym, toponym, oikonym, surname.

У становленні й розвитку власних назв велику роль відіграє місцева традиція, історико-географічні умови певного краю, діалектні особливості тощо. При загальнонаціональному аспекті ці питання висвітлюються побіжно, тому виправдовує себе регіональний аспект дослідження онімів. Регіональна методика в ономастичних дослідженнях найоптимальніше забезпечує зручність і економність дослідження ономастичного матеріалу і можливість максимального використання додаткової лінгвістичної, історико-географічної, етнографічної та іншої інформації.

Антропонімія і топонімія, будучи компонентами однієї ономастичної макросистеми, перебувають у нерозривному зв'язку і взаємовпливають як на складання системи топонімів, так і на формування антропонімів загалом та в межах певних регіонів. Цей взаємозв'язок зумовлюється спільною першою основою антропонімії й топонімії: на початковому етапі формування цих систем здебільшого використовується апеллятивна лексика.

Мовознавці стверджують, що частіше на базі прізвищ чи власних імен формуються топоніми. Прізвища ж, організовані на базі топонімів, зустрічаються рідше, хоча на початковому етапі такий шлях творення в українській мові належав до продуктивних [3, с. 107].

В українській ономастиці відсутнє комплексне дослідження відантропонімії гідронімів, проте дослідники регіональної гідронімії часто звертають увагу на взаємозв'язки між цими класами онімів: С. Вербич (басейн Верхнього Дністра), А. Корепанова (басейн Нижньої Десни), Ю. Кравченко (Великолужжя), В. Лучик (Середнє Дніпро-Бузьке межиріччя), Л. Масенко (басейн Південного Бугу), М. Матіїв (басейн Стрию), Е. Мінкевич (межиріччя Дунаю та Дністра), Я. Редька (Західне Поділля).

Досліджувана в ономастичному плані територія Бузько-Ингульського межиріччя охоплює південну частину Надбужжя. Сюди входять басейни двох найбільших лівих допливів П.Бугу – Ингулу та Синюхи, правого допливу П.Бугу Кодими та притоки нижнього Бугу. За адміністративно-територіальним поділом до цієї території належать Миколаївська і частина Кіровоградської області. За історико-географічним принципом можемо віднести територію до т.зв. регіону Північного Причорномор'я.

Історичні події, що супроводжувалися численними міграціями населення на цій території, не сприяли формуванню стійких поселень. До середини XVIII ст. Північне Причорномор'я не було заселене такою мірою, як центральні або північні райони України.

Однією з особливостей процесу топонімоторення у Північному Причорномор'ї, а значить, здебільшого і на території Бузько-Ингульського межиріччя, дослідники вважають розширення ролі антропонімії при творенні топонімів, зокрема гідронімів, що зумовлюється характером заселення (колонізації) краю [3, с. 108].

Мета нашої статті – встановити мотивацію утворення відантропонімії гідронімів Бузько-Ингульського межиріччя, спираючись на лексико-семантичне значення їх основ.

Як зауважує В.В. Лобода, якщо брати історичну послідовність виникнення власних назв, то найраніше творяться антропоніми, пізніше – гідроніми і найпізніше – ойконіми, тобто полярними позиціями у співвідношенні власних назв виступають антропоніми та ойконіми [3]. У зв'язку з цим можна виділити безпосередні та опосередковані впливи антропонімів на утворення відповідних гідронімів.

Отже, розглянемо відантропонімії гідроніми на території Бузько-Ингульського межиріччя, аналізуючи зафіксовані назви річок Ингуло-Бузького басейну, а саме 226 назв проточних вод: річок, ручаїв та струмків [1], та сучасні прізвища Бузько-Ингульського межиріччя, зібрані під час власних антропонімії експедицій (загалом 10 тис. одиниць) [2].

Білоусівка – ліва притока П. Бугу. Протікає на території Вознесенського району Миколаївщини. Ймовірно, назва походить від прізвища Білоус. **Білоу'с** – НОд; ВЗс; Кбш; Зчв; Бз; БЗк; ВЗк; Врн; Трн; Таб; Прб; Трк; Бр; Ар; Нвт; Ксв; Срг; Арх; Лн. **Білоу'сов** – Тр.

Богодушна – права притока Громоклії, права притока Ингулу. Протікає в с. Нововасилівка, Малодворянка Сланецького району Миколаївщини. Від *богодушний* – божьей души, очевидно, через антропонім. Однойменних прізвищ на території сучасного Бузько-Ингульського межиріччя не зафіксовано.

Бондарка – ліва притока Синюхи, ліва притока П.Бугу. Від апеллятива *бондар* або похідного антропоніма. **Бо'ндар** – НОд; Бз; Кбш; Нв; Кнд; Дл; Вс; Щрб; Трн; Таб; Прб; Ол; Бр; Грв; Пк; Ксв; Срг; Арх; Чрл. **Бо'ндарев**

– НОД; Бл. **Бондаре'вський** – ВЗк; Гр. Бондаре'нко – НОД; Нв; Нвс; ВЗс; Бл; Зчв; Бз; Ак; Блс; БЗк; ВЗк; Врн; Др; Мл; Трн; Щр; Таб; Прб; Трк; Ол; Бр; ВГ; Ар; Грв; Нвт; Пк; СМв; Вл; Мрл; Арх. **Бондаре'нь** – Нвт. **Бондаре'ць** – Нод. **Бо'ндарєв** – Бл. **Бондаро'вський** – Бр. **Бондару'к** – Ол. **Бондару'сь** – ВЗс. **Бондарчу'к** – Клн; Нвг; Гр; Блс; ВЗк; Бр; Врн; Рк; Трц; Ол; Ар; Дб; Фр. **Бо'ндарь** – Кбш. **Бондарьо'в** – Бз. **Бондарю'к** – Рк.

Козирка – ліва притока Інгулу. Назва утворена від прізвища Козир. **Кози'р** – Трк; Ол. **Кози'рев** – Бз; Нвр. Козире'вич – Бр. **Козире'нко** – Кбш. **Ко'зирєв** – Мр; Ол. **Ко'зирівський** – Бр. **Козирчу'к** – Бр.

Кондарів – права притока Синюхи, ліва притока П. Бугу. Очевидно, походить від прізвища, порівн. Кондырев – запорізький підполковник [1, с. 165]. Одноіменного прізвища або похідних від нього не зафіксовано.

Мамайка – ліва притока Інгулу. Порівн. Мамайка Велика і Мамайка Мала – села в колишньому Олександрійському повіті, де існував і курган Мамаєва могила. Утворена від тюркського за походженням антропоніма Мамай, поширеного в південних районах України. **Мама'й** – Ак; БЗк; Таб. **Мама'йкін** – Ксв.

Марара – річка в басейні Нижнього Бугу. Назва молдавського походження, від молд. *морар* – мельник, мірошник, очевидно, через антропонім, порівн. молдавське прізвище Морару. **Мора'р** – Фдм. **Мора'ру** – Вл. **Мора'рь** – Срґ.

Пікінерка – друга назва р. Аджамки, лівої притоки Інгулу, записана в с. Аджамці на Кіровоградщині, заснованому пікінерним полком. Порівн. однойменне прізвище на Миколаївщині: **Пікіне'р** – Нвс; Нод.

Писарівка – ліва притока Інгулу. Від апелятива *писар*, можливо, через антропонім. **Писаре'вський** – Ар; Мр. **Писаре'нко** – Клн; Ар.

Стрільцева – права притока Синюхи, притока П. Бугу. Від антропоніма, порівн. сучасне українське прізвище Стрільцев. **Стрїле'ць** – Ол; Лн.

Тишківка – притока Синюхи, від імені **Тишко**. Тишко – БЗк. **Тишкове'ць** – НОД.

Циганка – права притока Синюхи, ліва притока П. Бугу, протікає в Голованівському районі на Кіровоградщині. Назва утворена від етноніма *циган*, можливо, через антропонім. **Цигане'нко** – НОД; Др. **Циганю'к** – Ол.

Шерфетова – притока Чорного Ташлика, ліва притока Синюхи. Очевидно, від прізвища Шермет тюркського походження (чергування губних характерне для діалектів тюркських мов). **Шереме'т** – ВЗс; Дл; Вс; ВЗк; Прб; Нвд. **Шереме'та** – Ксв.

Яр Мазурів – ліва притока Кодими, права притока П. Бугу. Складений гідронім, похідний від апелятива *яр* і присвійного прикметника, утвореного від етноніма *мазур* – поляк з Мазурії, можливо, через антропонім. **Ма'зур** – НОД; Бл; Зчв; БЗк; ВЗк; Щр; Ар; Ксв; Нвв; Ян; Трс. **Мазуре'нко** – ВЗс; Щрб; Др; РД; Трн; Прб; Ол; Ар. **Мазу'рик** – Грв. **Мазу'рін** – Нод. **Мазуро'к** – Таб. Мазур'як – Нод.

Отже, розглянуті вище гідроніми утворені безпосередньо від антропонімів, їхня мотивація досить прозора.

Далі проаналізуємо назви водойм регіону, утворені внаслідок опосередкованих впливів антропонімії: від ойконімів – назв поселень, що, у свою чергу, мотивовані власними назвами людей (іменами або прізвищами). Як зазначає В.В.Лобода, на території сучасної Миколаївської області нараховується близько 80% відантропонімічних ойконімів [3, с. 109].

Каземирівка – права притока Синюхи. На ній с. Каземирівка колишнього Балтського повіту, назву якого по відношенню до гідроніма слід вважати первинною. Утворена від польського імені Казимир. **Каземі'ров** – Грд. **Казимі'р** – СМв.

Прищепівка – прав притока Мертвоводу, ліва притока П. Бугу, на ній с. Прищепівка Братського району Миколаївщини. Очевидно, первинною є назва села, похідна від прізвища Прищеп. **Прище'па** – Клн; ВЗк; Прб; Ар; Нвт.

Троянка – ліва притока Синюхи, на ній с. Троянка Голованівського району Кіровоградщини. Очевидно, первинною є назва села, похідна від антропоніма Троян. **Троя'н** – Ар.

Юліанівка – права притока П. Бугу, протікає в с. Юльянівці колишнього Гайсинського повіту. Перенесення на річку ойконіма Юльянівка, який одержав назву від імені колишнього володаря Юліана Антона Войцеха Лопушанського. Одноіменного прізвища або похідних від нього на досліджуваній території не зафіксовано.

Решта гідронімів регіону – переважно відапелятивного походження, вмотивовані природними особливостями місцевості й гідрографічними властивостями річок (**Березівка**, **Березнегувата**, **Бобринка**, **Вербівка**, **Водяна**, **Гнилюха**, **Грузька**, **Комишувата**, **Куца**, **Солонівка** тощо). Звісно, подібні найменування водойм часто співзвучні з антропонімами. Наприклад, омонімічні відношення демонструють: **Бакай** – права притока П. Бугу та **Бака'й** – прізвище в с. Братське Братського району Миколаївщини; **Піщаний** – права притока Чорного Ташлика, ліва притока Синюхи та **Піща'ний** – с. Олександрівка Вознесенського району, с. Арбузинка Арбузинського району Миколаївщини; **Шута** – права притока Ташлика, ліва притока Синюхи та **Шу'та** – прізвище в с. Сухий Єланець Новоодеського району Миколаївщини та багато інших.

Отже, на території Бузько-Інгульського межиріччя відантропонімі утворення становлять близько 8% від загальної кількості гідронімів, із них 6% відносимо до безпосередніх відантропонімічних найменувань, а близько 2% – до опосередкованих відантропонімічних назв (відойконімічних, базовою основою яких послужив антропонімічний матеріал). Решта гідронімів утворені від апелятивів чи онімів інших класів, аналіз яких стане метою наших подальших досліджень.

Література:

1. Горпинич В. О. Власні назви і відтопонімі утворення Інгуло-Бузького межиріччя / В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко. – К. : Наукова думка, 1977. – 192 с.
2. Зайцева Т. А., Ковальчук М. С. Прізвища Бузько-Інгульського межиріччя : Словник. 10 000 прізвищ / Т. А. Зайцева, М. С. Ковальчук. – Миколаїв : МНУ, 2010. – 180 с.

3. Лобода В. В. Вплив антропонімії і гідронімії на творення сучасної ойконімії Північного Причорномор'я / В. В. Лобода // Питання ономастики Південної України. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 107-112.

4. Масенко Л. Т. Річкові назви басейну Інгулу на тлі гідронімії Південної України / Л.Т. Масенко // Питання ономастики Південної України. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 96-102.

5. Матіїв М. Відантропонімії мікрогідронімії утворення Бойківщини / М. Д. Матіїв // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь : Межвузовский центр «Крым», 2002. – № 36. – С. 144-148.

Перелік умовних скорочень:

Ар	смт Арбузинка Арбузинського р-ну	Нвт	с. Новокостянтинівка Братського р-ну
Арх	Архангельське Баштанського р-ну	Нвг	с. Новоінгулка Новоодеського р-ну
Бзк	с. Бузьке Вознесенського р-ну	Нвд	с. Новоградівка Бобринецького р-ну
Бл	с. Баловне Новоодеського р-ну	Нвп	с. Новопетрівка Братського р-ну
Блс	с. Білоусівка Вознесенського р-ну	Нвр	с. Новогригорівка Вознесенського р-ну
Бр	смт Братське Братського р-ну	Нвс	с. Нововасилівка Єланецького р-ну
Взк	с. Вознесенське Вознесенського р-ну	НОд	м. Нова Одеса Новоодеського р-ну
Взс	с. Возсіятське Єланецького р-ну	Ол	смт. Олександрівка Вознесенського р-ну
Вл	с. Воля Арбузинського р-ну	Пк	с. Піски Новоодеського р-ну
Врн	с. Воронівка Вознесенського р-ну	Прб	с. Прибужани Вознесенського р-ну
Вс	с. Василівка Вознесенського р-ну	Рк	с. Ракове Вознесенського р-ну
Гр	с. Гребеники Новоодеського р-ну	СЄл	с. Сухий Єланець Новоодеського р-ну
Грв	с. Гур'ївка Новоодеського р-ну	Смв	с. Семенівка Арбузинського р-ну
Грг	с. Григорівське Вознесенського р-ну	Срг	с. Сергіївка Братського р-ну
Грд	с. Гражданка Єланецького р-ну	Таб	с. Таборівка Вознесенського р-ну
Дб	с. Дібрівка Бобринецького р-ну	Тр	с. Трудове Вознесенського р-ну
Др	с. Дорошівка Вознесенського р-ну	Трд	с. Трудолюбівка Братського р-ну
Зчв	с. Зайчевське Жовтневого р-ну	Трк	с. Трикрати Вознесенського р-ну
Кбш	с. Куйбишівка Єланецького р-ну	Трн	с. Трикратне Вознесенського р-ну
Кнд	с. Кандибине Новоодеського р-ну	Трс	с. Тарасівка Бобринецького р-ну
Ксв	с. Костянтинівка Арбузинського р-ну	Трц	с. Троїцьке Вознесенського р-ну
Лн	с. Леніне Баштанського р-ну	Фдм	с. Федоро-Михайлівка Єланецького р-ну
Мл	с. Малосолоне Вознесенського р-ну	Фр	с. Фрунзе Бобринецького р-ну
Мр	с. Мар'янівка Арбузинського р-ну	Чрл	с. Червонопілля Бобринецького р-ну
Мрл	с. Миролубівка Братського р-ну	Щр	с. Щербані Вознесенського р-ну
Нв	с. Новоукраїнка Вознесенського р-ну	Щрб	с. Щербанівське Вознесенського р-ну
Нвв	с. Новоселівка Арбузинського р-ну		